

شیراز، شهر شعر و تاریخ

رضا سردمدی، سردبیر

آن به دوران ساسانی و پیش‌تر بازمی‌گردد. کاوش‌های باستان‌شناسی در تخت جمشید، به سرپرستی جورج کامرون در سال ۱۳۱۴ خورشیدی به پیدایش خشت‌نشته‌های عیلامی انجامید که روی چند فقره از آنها به قلعه‌ای به نام «تیرازیس» یا «شیرازیس» اشاره شده است. همچنین مهرهایی مربوط به اواخر ساسانی و اوایل اسلام، در محل قصر ابونصر یافت شده است که حاوی نام «شیراز» می‌باشند. ابن حوقل، جغرافیدان مسلمان قرن چهارم هجری، وجه تسمیه شیراز را شباهت این سرزمین به اندرون شیر می‌داند؛ چرا که به قول او عموماً خواربار نواحی دیگر بدانجا حمل می‌شد و از آن‌جا چیزی به جایی نمی‌بردند. بر اساس تحقیقات تدسکو شیراز به معنای مرکز انگور خوب است. هرچند این نظر توسط محققین دیگر مانند بنونیست و هنینگ رد شده است. این شهر در دوران بنی‌امیه به محل فعلی منتقل می‌شود و به بهای اضمحلال استخر - پایتخت قدیمی استان فارس - رونق می‌گیرد. شیراز در دوران صفاریان، آل بویه و زندیه، پایتخت ایران بوده است. این شهر از دیرباز به واسطه مرکزیت نسبی‌اش در منطقه زاگرس

شیراز از شهرهای بزرگ ایران و مرکز استان فارس است. برپایه سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵ خورشیدی، این شهر جمعیتی بالغ بر ۱,۲۱۴,۸۰۸ نفر دارد که این تعداد در سال ۱۳۸۸ خورشیدی به ۱,۴۵۵,۰۷۳ افزایش پیدا کرده است. شهر شیراز در بخش مرکزی استان فارس و در ارتفاع ۱۴۸۶ متری از سطح دریا و در منطقه کوهستانی زاگرس واقع شده و آب و هوای معتدلی دارد. این شهر از سمت غرب به کوه دراک، از سمت شمال به کوه‌های بمو، سبزپوشان، چهل‌مقام و باباکوهی (از رشته کوه‌های زاگرس) محدود است. شهر شیراز طبق آخرین تقسیمات اداری به ۹ منطقه مستقل شهری تقسیم شده و مساحتی بالغ بر ۱۷۸,۸۹۱ کیلومتر مربع دارد.

نام این شهر در کتاب‌ها و اسناد تاریخی، به صورت‌های مختلفی مانند «تیرازیس»، «شیرازیس» و «شیراز» به ثبت رسیده است. محل اولیه این شهر در محل قلعه ابونصر بوده است. شهر شیراز در پیش از اسلام قلعه‌ای بوده که قدمت

جنوبی و واقع شدن در یک منطقه به نسبت حاصلخیز، محلی طبیعی برای مبادلات محلی کالا بین کشاورزان، یکجانشینان و عشایر بوده است. همچنین شیراز در مسیر راه‌های تجاری داخل ایران به بنادر جنوب مانند بندر بوشهر قرار گرفته که این نقش با احداث شبکه راه‌آهن به بنادر دیگر ایران کمرنگ‌تر شده است.

شیراز به سبب جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی و طبیعی فراوان، همواره گردشگران بسیاری را به سوی خود فرامی‌خواند.

پیشینه تاریخی شیراز

طبق تاریخ ایران، چاپ دانشگاه کمبریج، سکونت دایمی در محل شهر شیراز شاید به دوران ساسانی و حتی قبل آن برسد. اما اولین اشاره‌های معتبر در مورد این شهر به اوایل دوران اسلامی بر می‌گردد. به نوشته دانشنامه اسلامی نیز شیراز شهری است بنا شده در دوران اسلامی در محلی که از زمان ساسانی یا احتمالاً قبل از آن سکونتگاه دایمی انسان بوده است. جان لمبرت چنین جمع‌بندی می‌کند که هر چند تاریخ‌نگاران اسلامی بر این عقیده‌اند که شیراز در قرن اول هجری توسط عبدالملک مروان بنیان نهاده شده است، اما باید دانست که شهری با نامی نزدیک به نام شیراز پیش از اسلام در محل یا نزدیک شهر وجود داشته است که نام خود را به شهر فعلی شیراز داده است. خصوصاً با توجه به اشاره‌ای که حمدالله مستوفی داشته است. مستوفی در نزهت‌القلوب (۷۴۰ ق) معتبرترین روایت را این می‌داند که شهر شیراز را محمد برادر حجاج ابن یوسف به زمان اسلام تجدید امارت کرد. حمدالله مستوفی روایت دیگری هم آورده است که تجدید بنا بر دست عموزاده حجاج، محمد بن قاسم بن ابی عقیل صورت پذیرفته است. همچنین در تعدادی لوح‌های عیلامی مکشوفه در پارسه (تخت جمشید) به کارگاه‌های مهمی در تی/اشی-را-ایز-ایز-ایش (تیرازیس یا شیرازیس) اشاره می‌کند که بی‌شک همان شیراز امروزی است.

باستان‌شناسان موزه متروپولیتن نیویورک با توجه به نتایج حفاری‌های خود در محل قصر ابونصر، این استحکامات و احتمالاً روستاهای اطراف را به عنوان محل شیراز قبل از اسلام پیشنهاد می‌کنند. آنها از بلخی در قرن ۱۲ نقل می‌کنند که می‌گوید در محلی که شیراز کنونی وجود دارد منطقه‌ای بوده است با چند قلعه در میان دشتی باز. آنان در مورد داستان بنیان نهاده شدن شهر جدید شیراز و انتقال آن به محل جدید چنین نظر می‌دهند که انتقال یک شهر در بسیاری جاهای دیگر

مانند نیشابور و قاهره نیز اتفاق افتاده است. در این حالت پس از تحولات یا تغییراتی سیاسی، شهر به محلی در نزدیکی شهر قدیم منتقل شده و شهر قدیمی رها گشته تا به شهری حاشیه‌ای یا تلی از خرابه تبدیل شود.

همچنین نام شیراز همراه بخش اردشیرخوره دوره ساسانی به مرکزیت فیروزآباد ذکر شده و شیراز جزئی از آن بوده است. اردشیرخوره یکی از پنج بخشی بوده است که استان فارس ساسانیان را تشکیل می‌داده است. این اطلاعات در مهرهای ساسانی مربوط به اواخر ساسانی و اوایل دوران اسلامی کشف شده در محل قصر ابونصر در شرق محل کنونی شهر شیراز به دست آمده است و لمبرت پیشنهاد می‌نماید که استحکامات موجود در محل قصر ابونصر همان قلعه تیرازیس یا شیرازیس یاد شده در لوح‌های عیلامی پارسه است و بعدها پس از آنکه شهر فعلی شیراز در نزدیک این قلعه بنیان نهاده شده، این شهر نام خود را از این قلعه در حوالی شهر به یادگار گرفته است.

جاذبه‌های تاریخی

شیراز به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز گردشگری ایران مطرح بوده و با جاذبه‌های تاریخی فراوان برای گردشگران داخلی و خارجی شناخته شده است. از جاذبه‌های تاریخی شهر شیراز می‌توان به آتشکده صمیکان، آرامگاه حافظ، آرامگاه خواجوی کرمانی، آرامگاه سعدی، ارگ کریم‌خان، باغ ارم، باغ تخت، باغ چهل‌تن، باغ دلگشا، باغ عفیف‌آباد، باغ نارنجستان قوام، باغ هفت‌تن، خانه صالحی، چاه مرتاضعلی، حمام باغ نشاط، عمارت باغ ایلخانی، عمارت باغ نشاط، عمارت دیوانخانه، عمارت کلاه‌فرنگی باغ نظر، مسجد نصیرالملک، قصر ابونصر، قلعه کک‌ها، مدرسه آقاباباخان، مدرسه خان، موزه پارس، موزه هفت‌تنان، و نقش‌برجسته بهرام اشاره کرد.

اسطوره‌ها و روایات سنتی

طبق روایتی سنتی بنای شیراز توسط تهمورث، از پادشاهان پیشدادی صورت گرفته و با گذشت زمان این شهر رو به ویرانی گذاشت. همچنین طبق روایت سنتی دیگری در محل شهر شیراز شهری به نام فارس بوده است که برگرفته از نام فارس پسر ماسور، پسر شم، پسر نوح می‌باشد.

فتح فارس توسط مسلمانان

استان فارس ساسانیان شامل استان فارس، یزد، حاشیه خلیج

شد. از این دوران اطلاعات کمی در دست است ولی مشخص است که تا قرن نهم میلادی، یعنی تا زمانی که صفاریان شیراز را پایتخت حکومت خود قرار دادند، شیراز دارای مسجد جامع نبوده است.

شیراز در زمان آل بویه تا صفویان

در قرن چهارم و پنجم هجری قمری سلسله آل بویه فارس، شیراز را به پایتختی برگزید و مساجد، قصرها، کتابخانه و کانال آبرسانی از رودخانه کر در آن بنا نمودند. در این دوران شیراز به بزرگترین شهر استان فارس (شامل یزد و سواحل شمالی خلیج فارس) تبدیل شده بود. آل بویه شیعه دوازده امامی بودند و شیعه را تبلیغ نموده و مراسم محرم و عید غدیر را پاس می‌داشتند. با این حال آل بویه سیاست مدارا با سایر مذاهب مانند اهل سنت را در پیش داشتند. در زمان آنها غیرمسلمانان مانند زردشتی‌ها مجبور نبودند که علامت مشخص کننده به تن داشته باشند و یا در محله‌های خاصی زندگی کنند. در زمان آل بویه بازار شهر در هنگام جشن مهرگان و نوروز نورانی می‌شد و هنگامی که در سال ۳۶۹ هجری مصادف با ۹۸۰ میلادی مسلمانان شیراز بر علیه زردشتیان به اغتشاش پرداختند، عضدالدوله لشکری برای تنبیه اغتشاش‌کنندگان به شیراز فرستاد.

فارس و جزایر آن و بخشی از خوزستان کنونی بود و طی حملات اعراب بین سال‌های ۶۴۰-۶۵۳ میلادی که از بصره سازماندهی می‌شد به تسخیر درآمد. در آن زمان در محل شیراز کنونی شهری نبود. اما قلعه‌هایی در حوالی شیراز کنونی وجود داشت که در سال ۶۴۱ میلادی به تسخیر اعراب درآمد. در طی این دوران اعراب حملات متعددی از محل این قلعه به استخر تدارک دیدند. استخر، پایتخت فارس تا سال ۶۵۳ میلادی مقاومت کرد. شهر اصلی فارس، استخر، پیوندهایی نزدیک با سلسله ساسانی و دین زردشتی داشت. حکمرانان عرب می‌خواستند که مرکزی رقیب و اسلامی در قلمرو تازه فتح شده خود درست کنند. هنگامی که اعراب شهر شیراز را بنیان نهادند، شهر را به گونه‌ای بنیان گذاشتند که بزرگتر از اصفهان باشد.

به سبب قرار داشتن شیراز در محل تلاقی راه‌های منتهی به یزد، کرمان، خوزستان، اصفهان و خلیج فارس، شیراز به پایگاه سپاه مسلمانان در فارس و مقر دولت و کارگزاران ارشد نظامی و اداری تبدیل شد و برای دو قرن محل استقرار فرمانداران عرب فارس بود. هرچند تا دو قرن شیراز زیر سایه شهر رقیب، استخر بود اما به تدریج با اسلام آوردن ایرانیان و انحطاط شهر استخر، اهمیت شهر استخر به شیراز منتقل

معروف است. باغ در فرهنگ ایرانیان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و شیراز از قدیم به داشتن باغ‌های بسیار زیبا مشهور بوده است. امروزه بیشتر باغ‌های این شهر در شمال غرب آن و در مناطق قصردشت، کشن، چمران و معالی‌آباد واقع شده‌اند. تعدادی از باغ‌های شیراز از لحاظ تاریخی بسیار حائز اهمیت هستند و به‌عنوان مراکز مهم گردشگری به‌شمار می‌آیند. از معروف‌ترین این باغ‌ها می‌توان به باغ ارم، باغ عفیف‌آباد، باغ دلگشا و باغ جهان‌نما اشاره نمود.

سوغات

از سوغات اصلی شیراز می‌توان به آلبیمو، انار، انجیر، ترشی‌جات، چرم، حصیر، حنا، خاتم‌کاری، خراطی، خرما، ریسندگی، زعفران، سفیداب، سنگ‌تراشی، شیشه‌گری، بهار نارنج، ظروف سفالی، عرقیات، فلزکاری، قالی، کنده‌کاری، کیسه حمام، گبه، گلیم، کلوچه و مسقطی، نان یوخه، نان شیرینی، منبت‌کاری و نمد اشاره کرد.

اتابکان فارس (سلغریان) از نیمه قرن ۶ هجری (۱۲ میلادی) بر شیراز مستولی شدند. در دوره آنها شیراز شکوفا شد و بناهای متعددی نظیر مدرسه، بیمارستان، و بازار ساخته شد. به تدبیر اتابکان در حمله چنگیزخان مغول، شیراز از تخریب و قتل عام در امان ماند چرا که حکمران سلغری شیراز، ابوبکر بن سعد، به پرداخت مالیات به مغولان رضایت داد. آخرین حکمران اتابک ایش بنت سعد بود که به همسری پسر هلاکوخان مغول درآمد. مهریه او بخشش خراج شیراز بود و بدین ترتیب سلسله اتابکان فارس در سال ۶۸۵ هجری (۱۲۸۷-۱۲۸۶ میلادی) منقرض شد. شیراز همچنین از قتل عام تیمور نیز در امان ماند زیرا شاه شجاع، فرماندار فارس تسلیم شد. در قرن سیزدهم میلادی، شیراز مرکزی پیشرو در علم و هنر بود. به خاطر تشویق حاکمان و وجود دانشمندان و هنرمندان، این شهر توسط جغرافی‌دانان قدیمی دارالعلم نامیده می‌شد.

فرهنگ

شهر شیراز به شهر شعر در ایران معروف است. از میان شاعرهای معروف ایران می‌توان از جهان‌ملک خاتون که در شیراز می‌زیسته نام برد. شیراز به شهر شعر، باغ و گل و بلبل

